

Beata Michalec

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Instytut Historii Akademia Finansów i Biznesu Vistula

Spółeczny ruch naukowy w Towarzystwie Przyjaciół Warszawy. Najlepsze varsaviana i doroczne spotkania varsavianistów w latach 1964–1989

Członkowie Towarzystwa Przyjaciół Warszawy dołączyli do spotkań varsavianistów zainicjowanych od 1962 roku przez Towarzystwo Miłośników Historii, które odbywały się m.in. w Warszawie, Opinogórze, Starej Wsi, Ciechanowcu czy Płocku. Sesje varsavianistyczne organizowane były pod szyldem władz warszawskich, czyli Wydziału Kultury Stołecznej Rady Narodowej, później Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miasta. Po przerwie, spowodowanej stanem wojennym, ciężar organizacyjny spotkań varsavianistycznych przesunął się bardziej na Towarzystwo Przyjaciół Warszawy¹, a faktycznie były one działaniem historyków skupionych w szeregach TPW.

Począwszy od 1964 roku prezydium Sekcji Historii Warszawy przy Towarzystwie Miłośników Warszawy pod przewodnictwem Mariana Marka Drozdowskiego rozpoczęło zróżnicowaną działalność docierając do nowych środowisk miłośników historii. Zebrania Sekcji organizowane były wspólnie z Sekcją Historii Najnowszej w ścisłym porozumieniu z Komisją Badań Dawnej Warszawy oraz z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy².

Rok przed powstaniem Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, grono historyków – miłośników stolicy zorganizowało Komisję Badań Historii Zakładów Przemysłowych Warszawy, gdzie prowadziło badania wielu samodzielnych pracowników naukowych, gromadząc materiał, prowadząc kwerendy. Miało to służyć wydaniu historycznej „Encyklopedii Zakładów

¹ H. Szwankowska, *Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie w latach 1945–1986*, „Kronika Warszawy” 1987, nr 1, s. 35.

² M.M. Drozdowski, *Problematyka Warszawy w pracach Towarzystwa Miłośników Historii*, „Rocznik Warszawski” 1969, t. 9, s. 407.

Przemysłowych Warszawy”. W 1966 roku zorganizowano sesję varsavianistyczną, która odbyła się na warszawskiej Woli, a tematyka, którą poruszano poświęcona była jej rewolucyjnym tradycjom. Sesje organizowano pod szyldem władz warszawskich, ale faktycznie były one dziełem historyków skupionych w szeregach Towarzystwa Przyjaciół Warszawy³. Grono kilku osób prowadzących konsultacje z wybitnymi pracownikami naukowymi i w oparciu o nie oraz przeprowadzone rozmowy z prof. Stanisławem Lorentzem wysunięto propozycje kolejnych spotkań⁴. Organizacja sesji varsavianistycznych, ogromnym wysiłkiem środowiska naukowego Warszawy przyniosła sukces.

W sesjach brali udział licznie zapraszani członkowie Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, które odbywały się najczęściej w Pałacu Kultury i Nauki. Towarzyszyły im wielkie wystawy tematyczne. Uczestniczący w spotkaniach goście z zagranicy, byli zaskoczeni osiągnięciami zespołu warszawskiego, który działał pod szyldem władz stolicy, ale faktycznym wykonawcą pozostało środowisko naukowe stolicy i Towarzystwa Przyjaciół Warszawy⁵. W organizację spotkań naukowych włączył się osobiście Józef Kazimierski, Aleksandra Więcek sekretarz Zarządu Głównego Towarzystwa i związany z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy prof. Andrzej Zahorski. Swojego wsparcia nie odmówili prof. Stanisław Herbst, a przede wszystkim prof. Stanisław Lorentz⁶.

W wyniku tych spotkań powstało piętnaście tomów prac naukowych, wydanych przez Redakcję Varsavianów PWN. Ukazało się sześć tomów materiałów z sesji poświęconych dzielnicom Warszawy, a w 1975 roku po wyczerpaniu tematu przystąpiono do organizacji kolejnych sesji tematycznych, po których powstawały kolejne tomy publikacji. W 1975 roku Państwowe Wydawnictwo Naukowe wydało „Encyklopedię Warszawy”, przy opracowaniu współpracowali także członkowie Towarzystwa. Warto również podkreślić, że Radę Redakcyjną „Roczników Warszawskich” tworzyło siedem osób, w tym trzy reprezentujące Towarzystwo Przyjaciół Warszawy, prof. Stanisław Lorentz – przewodniczący, Janusz Durko i Juliusz Wiktor Gomulicki, a w skład Komitetu Redakcyjnego wchodził Stanisław Herbst, Aleksander Gieysztor, Józef Kazimierski. Współtwórcą i redaktorem od początku 1960 roku do 1973 roku był prof. Stanisław Herbst. Potrafił swoją osobistą pasją,

³ J. Kazimierski, *Udział Towarzystwa Przyjaciół Warszawy w pracach i sesjach varsavianistycznych*, [w:] *Towarzystwo Przyjaciół Warszawy wczoraj, dziś, jutro*, praca zbiorowa, Volumen, Warszawa 1999, s. 70.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, s. 73.

⁶ Ibidem, s. 73–74.

niezwykłą pracowitością, inicjatywą, połączoną z subtelnym taktem wobec współpracowników inspirować twórczo kierunki rozwoju tego zasłużonego dla varsavianistyki czasopisma. Jemu też głównie należy zawdzięczać fakt, że „Rocznik Warszawski” stał się swoistą instytucją, skupiającą grono wybitnych badaczy przeszłości Warszawy⁷.

W 1979 roku tom piętnasty „Rocznika Warszawskiego” dedykowany został prof. Stanisławowi Lorentzowi przewodniczącemu Rady Redakcyjnej w osiemdziesiątą rocznicę jego urodzin. Na łamach „Rocznika Warszawskiego” publikowano artykuły członków TPW m.in. Jana Bergera, eksperta dziejów warszawskich dzielnic, w tym towarzystw przyjaciół dzielnic Warszawy, które działały w okresie międzywojennym począwszy od 1915 roku⁸.

Tradycją spotkań varsavianistów, mające duże znaczenie dla rozwoju i popularyzacji badań nad Warszawą, stało się uroczyste wręczanie dyplomów honorowych autorom najlepszych książek o Warszawie i wybitnym uczonym za całokształt ich dorobku naukowego. Jako juror, dziennikarka i publicystka Karolina Beylin, z ramienia Towarzystwa Przyjaciół Warszawy typowała varsaviana do dorocznych wyróżnień⁹, a w późniejszym okresie Aleksandra Więcek. Laureatami do 1985 roku byli m.in.: Zygmunt Szweykowski, Bronisław Wieczorkiewicz, Stanisław Herbst, Stanisław Lorentz, Stefan Kieniewicz czy Juliusz Wiktor Gomulicki¹⁰.

Sekcja Historii Warszawy Towarzystwa Miłośników Historii przy poparciu ówczesnej Stołecznej Rady Narodowej, zrealizowała pomysł organizowania dorocznych spotkań varsavianistów. Pierwsze takie spotkanie odbyło się 17 lutego 1966 roku. Referat na temat „Varsaviana ostatniego dziesięciolecia. Uwagi o stanie badań i popularyzacji” wygłosił Marian Marek Drozdowski¹¹.

Towarzystwo Miłośników Historii wspólnie z Towarzystwem Przyjaciół Warszawy i Wydziałem Kultury Stołecznej Rady Naukowej zorganizowało 8 czerwca 1967 roku w Domu Zjazdów i Konferencji PAN w Jabłonie konferencję, w ramach II Dorocznego Spotkania Varsavianistów – „Warszawa współczesna w badaniach naukowych”, na której rozwinęła się dyskusja wokół referatów Mariana Marka Drozdowskiego – „Warszawa XX wieku w his-

⁷ R. Kołodziejczyk, *Stanisław Herbst*, „Kronika Warszawy” 1974, nr 1, s. 125.

⁸ J. Berger, *Dzieje Grochowa do 1916 r.*, „Rocznik Warszawski” 1967, t. 7, s. 48.
J. Berger, *Z dziejów Saskiej Kępy*, „Rocznik Warszawski” 1979, t. 15, s. 327–356.

⁹ I. Janowska, *Karolina Beylin (13 IV 1899–3 V 1977)*, „Kronika Warszawy” 1978, nr 1, s. 165.

¹⁰ „Kronika Warszawy” 1985, numer specjalny, s. 223.

¹¹ M.M. Drozdowski, *Problematyka Warszawy w pracach Towarzystwa Miłośników Historii*, „Rocznik Warszawski” 1969, t. 9, s. 407.

torycznych badaniach współczesnych”, Aleksandra Wallisa – „Uwagi o problematyce warszawskiej w badaniach socjologicznych”, Kazimierza Liera – „Problematyka badań nad rozwojem przestrzennym Warszawy XX wieku”¹².

W spotkaniach dyskusyjnych Sekcji Historii Warszawy THM brali także udział członkowie TPW wygłaszając swoje referaty, w 1964 roku Adolf Ci-borowski – „Powojenna odbudowa i rozbudowa Warszawy”, Stanisław Herbst – „Historycy Warszawy”, Julian Kulski – „Działalność Zarządu Miejskiego Warszawy w latach okupacji”, Stanisław Szwalbe i Stanisław Tołwiński – „Działalność społeczno-polityczna WSM”. Zaś w 1965 roku referaty wygłosili: Aleksander Gieysztor – „Początki Warszawy”, Juliusz Wiktor Gomułicki – „Gniazdo jakobińskie w Warszawie 1715–1795”, Stanisław Herbst – „Zagadnienia obrony Warszawy, jako stolicy 1794–1945” oraz „Z dziejów powstania listopadowego”, Stanisław Lorentz – „Odbudowa Zamku Królewskiego”, a w 1967 roku „Spór o króla Stanisława Augusta”¹³. Podczas spotkania w Jabłonie, stwierdzono, że badania nad historią Warszawy, szczególnie ostatniego dwudziestolecia, traktowane były jeszcze często w instytutach badawczych marginalnie¹⁴. Ze strony Towarzystwa Przyjaciół Warszawy udział wzięli prof. Stanisław Lorentz, inż. Jerzy Grabowski, ambasador Zygmunt Dworakowski, dr Jan Gebethner, Jan Berger, Józef Szamburski, Maria Rowacka¹⁵.

10 czerwca 1968 roku, w Radziejowicach, odbyło się III Doroczne Spotkanie Varsavianistów, zorganizowane jak w poprzednich latach przez Towarzystwo Miłośników Historii i Towarzystwo Przyjaciół Warszawy oraz Wydział Kultury Stołecznej Rady Narodowej¹⁶. Podczas sesji poruszano problemy powojennej Warszawy. Wstępny referat wygłosił dr Jan Górski¹⁷. W dyskusji zabierali głos prof. Stanisław Lorentz prezes TPW, który sformułował postulaty pod adresem badaczy tego okresu dziejów, doc. Marian M. Drozdowski, prof. E. Szwankowski, Stanisław Szwalbe, inżynierowie Stanisław Jankowski, Stanisław Dziewulski, czy Władysław Bartoszewski¹⁸. W spotkaniu brali udział historycy, architekci, socjologowie, działacze społeczni i przedstawiciele władz Warszawy, obradom przewodniczył prof. Janusz Woliński. Spotkanie połączono z wręczeniem dyplomów honorowych

¹² Ibidem, s. 408.

¹³ Ibidem, s. 409–413.

¹⁴ „Stolica” 1967, nr 26, s. 10.

¹⁵ Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (ATPW), Teczka – Imprezy Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i oddziałów od 1967 roku, cz. I.

¹⁶ „Express Wieczorny” 1968, nr 142, s. 2. „Życie Warszawy” 1968, nr 141, s. 3.

¹⁷ „Stolica” 1968, nr 23, s. 10.

¹⁸ Ibidem, nr 26, s. 10.

Towarzystwa Miłośników Historii oraz nagród Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, ufundowanych przez Stołeczny Związek Spółdzielni Pracy. Wyróżnienia przyznano twórcom najlepszych warsawianów. Dyplomy honorowe i nagrody otrzymali prof. Bronisław Wieczorkiewicz za Słownik gwary warszawskiej XIX w. – wydany w 1966 roku, zaś za książki wydane w 1967 roku: redaktor Władysław Bartoszewski za książkę *Warszawski pierścień śmierci*; Stanisława Sawicka, Teresa Sulerzycka i Jadwiga Trenklerówna za pracę *Katalog gabinetu rycin Biblioteki UW*; Halina Kiepuska za monografię naukową *Inteligencja zawodowa Warszawy 1905–1907*; Aleksander Maliszewski za książkę *Na przekór nocy* oraz Stanisław Maria Saliński za książkę *Long-play warszawski*¹⁹. W skład jury przyznającego nagrody za najlepsze warsawiana weszli ze strony Towarzystwa Miłośników Historii prof. Janusz Woliński, prof. Stanisław Herbst, prof. Andrzej Zahorski, doc. Marian M. Drozdowski, zaś ze strony Towarzystwa Przyjaciół Warszawy inż. Jerzy Grabowski, dr Karolina Beylin²⁰.

10 czerwca 1969 roku, IV Doroczne Spotkanie Warsavianistów odbyło się w Wilanowie. Naukowcy tym razem dyskutowali nad koncepcją syntezy dziejów Warszawy, przygotowanej przez Instytut Historii PAN pod redakcją prof. Stefana Kieniewicza. Podczas spotkania wręczono nagrody i dyplomy honorowe za wyróżniające się prace poświęcone Warszawie, nagrody otrzymali: Jerzy Cegielski za książkę *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1864–1964* (Warszawa 1968); Adam Szczypiorski za książkę *Od Piotra Drzewieckiego do Stefana Starzyńskiego. Gospodarka komunalna m.st. Warszawy w latach 1855–1939* (Warszawa 1968); Mieczysław Cieplewicz za opracowanie zbioru dokumentów *Obrona Warszawy we wrześniu 1939 roku* (Warszawa 1968); Irena Dudek, Zbigniew Gontarski, Joanna Kikolska, Adam Mijakowski, Eugenia Zdanowicz za opracowanie zbiorowe *Warszawa na tle dużych miast świata* (Warszawa 1969, GUS); Stanisław Lam (pośmiertnie) za pracę *Życie wśród wielu*²¹. Referaty wprowadzające wygłosili prof. Andrzej Zahorski i doc. dr Marian M. Drozdowski. Uczestnicy sesji mieli okazję zwiedzić Muzeum Plakatu w Wilanowie²².

W zabytkowej sali łaźniarkowskiej Pomarańczarni, w dniu 27 kwietnia 1970 roku odbyło się V Doroczne Spotkanie Warsavianistów, zorganizowane przez Towarzystwo Miłośników Historii, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy,

¹⁹ Ibidem 1968, nr 26, s. 10.

²⁰ ATPW, Teczka – Różne propozycje współpracy, cz. II.

²¹ I. Rdzanek, *Symposium warsavianistów w Wilanowie*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 1, s. 179–182.

²² ATPW, Teczka – Imprezy organizowane przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawy i Oddziały od 1968 roku, zaproszenie, cz. II.

Wydział Kultury Prezydium Stołecznej Rady Narodowej, Instytut Historii PAN i Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, tym razem poświęcone Warszawie po drugiej wojnie światowej²³. W pierwszej części spotkania wręczone zostały przez przewodniczącego Prezydium Stołecznej Rady Narodowej Jerzego Majewskiego honorowe dyplomy za najlepsze publikacje varsavianistyczne, wydane w ostatnim roku w okresie między czwartym a piątym sympozjum. Otrzymali je: Zygmunt Szweykowski za opracowanie 19-tomowej edycji dzieł Bolesława Prusa i za redakcję pracy *Bolesław Prus 1847–1912. Kalendarz życia i twórczości*; Juliusz Wiktor Gomulicki za całokształt twórczości w dziedzinie varsavianistyki oraz za opracowanie antologii *Cztery wieki poezji o Warszawie*; Stefan Nowakowski za pracę zbiorową pod jego redakcją *Warszawa. Socjologiczne problemy stolicy i aglomeracji*, Krystyna Sroczyńska za książkę *Zygmunt Vogel – rysownik gabinetowy Stanisława Augusta*; Tadeusz Kubalski za książkę *W szeregach Baszty*²⁴. Referat na temat „Warszawa historyczna w świadomości respondentów ankiety »Jaka jesteś Warszawa«” wygłosił Marian M. Drozdowski. O znaczeniu decyzji o odbudowie Warszawy i przeniesieniu do niej naczelnych władz i urzędów referował prof. Stanisław Lorentz. Podkreślał m.in., że „innej decyzji nie mogło być, ponieważ wówczas ten mógł rządzić Polską, kto urzędował w Warszawie”. Przypomniał również, że w pierwszych latach powojennych toczyła się dyskusja, czy Warszawa ma być miastem milionowym, czy dwumilionowym. Zwyciężyła koncepcja miasta milionowego. Profesor wówczas opowiadał się za miastem dwumilionowym i nadal uważał ten pogląd za słuszny²⁵. Podczas spotkania dyskutowano również nad zmianą koncepcji tygodnika „Stolica”, który wówczas wyłącznie poświęcony był historii, ze szkodą, jak podkreślano, dla problematyki współczesnej Warszawy. Sugerowano, że ważną rolę mogłoby odegrać w tej dziedzinie Towarzystwo Przyjaciół Warszawy²⁶.

VI Doroczne Spotkanie Varsavianistów odbyło się 7 czerwca 1971 roku w siedzibie Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku, zorganizowane tradycyjnie przez Towarzystwo Miłośników Historii, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy, Wydział Kultury Prezydium Stołecznej Rady Naukowej. Do organizacji tej edycji spotkania varsavianistów, jako współorganizator dołączyło Towarzystwo Naukowe Płockie i Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych. To spotkanie varsavianistów miało specyficzny charakter. Krytyczna refleksja

²³ F. Ławnik, *Sympozjum varsavianistyczne*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 3, s. 144.

²⁴ „Stolica” 1967, nr 26, s. 10.

²⁵ F. Ławnik, op. cit., s. 146–147.

²⁶ Ibidem, s. 148.

nad stanem varsavianistyki, szczególnie nad ujmowaniem przez nią relacji Warszawa–region–Mazowsze, miejsce Warszawy w sieci miejskiej kraju, zrodziła pomysł zorganizowania sympozjum w Płocku, historycznej stolicy Mazowsza²⁷. Podczas spotkania wręczono dyplomy honorowe za najlepsze varsaviana 1970/1971, a otrzymali je: prof. Stanisław Lorentz – redaktor książki zbiorowej *Walka o dobra kultury. Warszawa 1939–1945*; wychowawca licznej kadry historyków Warszawy – prof. Stanisław Herbst, redaktor naczelny „Rocznika Warszawskiego”; prof. Kazimierz Konarski – autor pracy *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, założyciel Sekcji Historii Warszawy TMH, prof. Eugeniusz Szwankowski – autor m.in. pracy *Ulice i place Warszawy*, prof. Ryszard Kołodziejczyk – autor opracowania wspomnień Antoniego Zaleskiego *Towarzystwo Warszawskie. Listy do przyjaciół Baronowej XYZ*, doc. dr Jerzy Maternicki – autor monografii *Warszawskie środowisko historyczne 1832–1869*, dr Alina Chyczewska – autorka katalogu *Marceli Bacciarelli. Życie – twórczość – dzieła*, Lesław M. Bartelski – autor książki *Mokotów 1944*. Obrady otworzył doc. dr Marian M. Drozdowski. Referaty wygłosili prof. Stanisław Herbst „Warszawa a Mazowsze w stuleciach XVI–XIX” i prof. Kazimierz Dziekoński „Warszawa a Mazowsze w XX wieku”²⁸. Na spotkanie przybyli także wiceprzewodniczący Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Władysław Witold Spychalski i kierownik Wydziału Kultury Stefan Durmaj, gospodarzy reprezentowali przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej – Kazimierz Janiak oraz prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego – Jakub Chojnacki. Z ramienia Towarzystwa udział w spotkaniu brali prof. Stanisław Lorentz, Jerzy Grabowski, Maria Krowacka, Sabina Dłutkowska, Kazimierz Grejm, Krystyna Krzyżakowa, Jan Kazimierczak. Po dyskusji goście w obecności gospodarzy zwiedzali zabytki Płocka i Petrochemię.

W zamiarze organizatorów – Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie, Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i Wydziału Kultury Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy przejawem nowych tendencji w varsavianistyce miało być VII Doroczne Spotkanie Varsavianistów. Inicjatywa i tym razem wyszła od varsavianistów – historyków, które zostało zorganizowane w znanej fabryce wolskich Zakładów Maszyn Budowlanych im. Ludwika Waryńskiego. Zgodnie już z tradycją spotkań, wiceprzewodniczący Stołecznej Rady Narodowej Stanisław Bielecki wręczył dyplomy autorom najlepszych publikacji varsavianów za rok 1972, a otrzymali je: Aleksander Gieysztor za redakcję pracy zbiorowej *Zamek Królewski w Warszawie* oraz za całokształt dorobku w badaniach nad Warszawą średniowieczną; Krzysztof

²⁷ „Życie Warszawy” 1971, nr 223, s. 4.

²⁸ „Stolica” 1971, nr 26, s. 11.

Dunin-Wąsowicz za opracowanie wydawnictwa źródłowego *Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*; Jan Kosim za pracę *Z dziejów burżuazji warszawskiej w latach 1817–1830*; Marek Kwiatkowski za pracę *Szymon Bogumił Zug – architekt polskiego Oświecenia*; Jerzy Kasprzycki za felietony zebrane w albumie opracowanym wspólnie z Marianem Stępnem *Pożegnania warszawskie*; Adam Słomczyński za pamiętnik *W Warszawskim Arsenale*; Henryk Janczewski za pracę *Warszawa. Geneza i rozwój inżynierii miejskiej*²⁹.

W Radziejowicach pod Warszawą odbyło się VIII Doroczne Spotkanie Varsavianistów połączone z sympozjum naukowym na temat historycznych i współczesnych problemów aglomeracji warszawskiej. Za najlepsze prace o stolicy w okresie 1972/1973 wręczono honorowe dyplomy przyznane przez Towarzystwo Miłośników Historii, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy oraz Wydział Kultury i Sztuki Prezydium Stołecznej Rady Narodowej, a otrzymali je: Karolina Beylin za cykl opowieści o XIX-wiecznej Warszawie, w szczególności za tom *Warszawa w latach 1900–1914*, wydany przez PIW; Zdzisław Bieniecki za badania nad historią rozwoju przestrzennego Warszawy i opracowanie wydawnictwa albumowego *W przedwczorajszej Warszawie typy malownicze*, wydanej przez WAG; Marian M. Drozdowski i Andrzej Zahorski za książkę popularnonaukową *Historia Warszawy*, edytor PWN; Jan Górski za stworzenie warsztatu badawczego nad dziejami Warszawy, w szczególności za opracowanie antologii *Pamięć warszawskiej odbudowy 1945–1949*, wydanej przez PIW; Ireneusz Ichnatowicz za monografię *Burżuazje warszawskie*, edytor PWN; pośmiertnie Stanisław Żaryn – konserwator zabytków i historyk, za książkę *13 kamienic starowarszawskich. Strona Dekerta*, edytor PWN; Alceo Valcini, Włoch zamieszkały w Paryżu za książkę *Golgota Warszawy 1939–45. Wspomnienia*, edytor Wydawnictwo Literackie³⁰. W trakcie spotkania varsavianistów wszyscy uczestnicy otrzymali skromną broszurę autorstwa Franciszka Klimy *Jak powstawały ulice i place Warszawy*, wydaną przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawy³¹. Podczas wygłaszanych odczytów, prof. Marian M. Drozdowski w swoim referacie „Tendencje rozwojowe aglomeracji warszawskiej” podkreślił stały proces narastania dystansu między centrum stołecznym i aglomeracją. Obecny na spotkaniu inż. Tadeusz Szumilewicz – Naczelnny Architekt Warszawy, przedstawiał plany rozbudowy stolicy. O możliwości i pobudzaniu rozwoju obszarów, które powinny stanowić jeden organizm harmonijnie rozwijający się mówił prof. Andrzej

²⁹ H. Zalewska, *Siódme Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1973, nr 1, s. 147–148.

³⁰ „Express Wieczorny” 1973, nr 232, s. 3.

³¹ „Życie Warszawy” 1973, nr 246, s. 3.

Wyszynacki, zaś społeczny wiceprezes Towarzystwa Przyjaciół Warszawy Stanisław Bielecki, zarazem wiceprzewodniczący Prezydium Stołecznej Rady Narodowej wspominał, że „rodzi się plan optymistyczny, przygotowany przez fachowców, wsparty radą i umiejętnościami ludzi nauki”³².

17 czerwca 1974 roku, odbyło się w Nieborowie już IX Doroczne Spotkanie Varsavianistów. Wiceprezydent Warszawy Stanisław Bielecki wręczył dyplomy przyznane przez Towarzystwo Miłośników Historii i Towarzystwo Przyjaciół Warszawy za najlepsze varsaviana opublikowane w latach 1973–1974. Otrzymali je m.in. zespół redakcyjny IH PAN – za przygotowanie wydawnictwa źródłowego *Ludność cywilna w Powstaniu Warszawskim*, w tym Marian M. Drozdowski za cz. I opracowaną wspólnie z Marią Maniakówną i Tomaszem Strzemboszem, Władysław Bartoszewski za opracowanie redakcyjne cz. III przy współpracy Lucjana Dobroszyckiego³³. Podczas spotkania poruszano problemy odbudowy Warszawy. W swojej wypowiedzi inż. Roman Piotrowski wnioskował o wydanie tomu dokumentów odbudowy Warszawy w latach 1945–1949, które w przyszłości mogłyby służyć jako podstawa do dalszych badań nad dziejami Warszawy. Głos zabierał także Franciszek Klima przewodniczący Komisji Młodzieżowej TPW. Stwierdził, że na sprawy odbudowy oświaty i szkolnictwa stołecznego nie można patrzeć jedynie przez pryzmat danych statystycznych, wg. jego opinii o trudnościach tego okresu decydowały przede wszystkim olbrzymie straty wśród nauczycieli w czasie okupacji oraz odpływ kadr wykwalifikowanych do innych miast po wyzwoleniu: „Jedynie kompleksowe potraktowanie wszystkich nakładających się procesów może umożliwić odtworzenie atmosfery pierwszych lat stołecznego szkolnictwa”³⁴.

W Pałacu Wilanowskim, w dniu 24 czerwca 1975 roku odbyło się X Doroczne Spotkanie Varsavianistów pod auspicjami Towarzystwa Miłośników Historii, Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i Urzędu m.st. Warszawy. Mimo jubileuszowej edycji, spotkanie miało charakter roboczy. W toku obrad, którym przewodniczył prof. Andrzej Wyszynacki, swoje referaty wygłosili: prof. Stefan Kieniewicz – „Trzy etapy w rozwoju nauki w Warszawie XIX wieku”, doc. Aleksander Waillis – „Udział naukowych instytucji rozwoju Warszawy”. Wiceprezydent Warszawy Stanisław Bielecki, poinformował zebranych o wstępnych planach i założeniach dotyczących dalszej perspektywy rozwoju warszawskiego ośrodka naukowego. Uroczyste wręczono wyróż-

³² Ibidem.

³³ Z.M. Stępiński, *Problemy odbudowy Warszawy. IX Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1975, nr 1, s. 136–139.

³⁴ Ibidem.

nienia za najlepsze varsavianistyczne publikacje, które ukazały się od czerwca 1974 roku. Dyplomy wraz z grafiką okolicznościową ufundowała Centrala ZSS „Społem”. Wyróżnienia otrzymali: Bogdan Brzeziński za książkę *Klasa robotnicza Warszawy* (PWN), Halina Kiepuska za *Warszawę w rewolucji 1905–1907* (Wiedza Powszechna), Franciszek Jan Pogonowski za *Podziemną zbrojownię* (Wydawnictwo MON), Irena Tatarczuk-Gliniańska za szczególne osiągnięcia edytorskie w zakresie publikacji varsavianistycznych, Władysław Tomkiewicz za całokształt twórczości ze szczególnym uwzględnieniem współautorstwa książki *Zamek Królewski w Warszawie – architektura, ludzie, historia* oraz za wydanie *Gościńca Adama Jarzębskiego* (PWN), Stanisław Tazbir za redakcję pracy zbiorowej *W obronie dzieci i młodzieży* (PIW) i Waław Żdzarski za *Historie fotografii warszawskiej* (PWN)³⁵.

XII Doroczne Spotkanie Varsavianistów, tym razem odbyło się 16 maja 1977 roku w Nieborowie. Tematem spotkania były problemy stolicy, jako węzła komunikacyjnego „wczoraj, dziś, juro”. Wręczono nagrody varsavianistyczne roku 1976, wśród laureatów znalazł się Marian M. Drozdowski, który otrzymał wyróżnienie za książkę *Stefan Starzyński prezydent Warszawy*; Jan Górski *Drugie narodziny miasta*; Łukasz Heyman *Nowy Żoliborz 1918–1939*, Stefan Kieniewicz *Warszawa w latach 1795–1914*; Edward Krasieński *Stefan Jaracz*; Jerzy Lileyko *Zamek Królewski*; Witold Pruss *Rozwój przemysłu warszawskiego w latach 1864–1914*; Tadeusz Sierocki *Warszawska organizacja PPS w latach 1944–1948*³⁶.

O problemach stołeczności Warszawy w okresie międzywojennym dyskutowano podczas XIII Dorocznego Spotkania Varsavianistów, zorganizowanego 29 maja 1978 roku w Muzeum Kazimierza Pułaskiego, w Warce. Wygłaszane referaty dotyczyły stołeczności Warszawy w latach 1915–1918, rozwoju funkcji stołecznych Warszawy w latach II Rzeczypospolitej i wpływów stołeczności na sytuację ruchu robotniczego w Warszawie międzywojennej. Podczas spotkania autorzy najlepszych prac varsavianistycznych wydanych w latach 1977–1978 odebrali dyplomy honorowe³⁷. Nagrodzeni zostali: Wojciech Fijałkowski za całokształt działalności naukowej i popularyzatorskiej związanej z Wilanowem *Wnętrze Pałacu w Wilanowie* (wydana przez PWN w 1977 roku na kanwie rozprawy doktorskiej)³⁸; Sławomir Ciepela – za monografię *Szkło ceramiczne starej Warszawy* (PWN);

³⁵ „Stolica” 1975, nr 27, s. 9.

³⁶ „Kronika Warszawy” 1977, nr 4, s. 154.

³⁷ B. Poznańska, *XIII doroczne spotkanie varsavianów w Warce*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 1, s. 156–157.

³⁸ A. Więcek, *Laureaci nagrody m.st. Warszawy za 1978 rok*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 3, s. 163.

Juliusz A. Chróściel i Andrzej Rottermund – za *Atlas architektury Warszawy* (Arkady); Rafał Gerber – za pracę *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny* (Ossolineum); Bogdan Kroll – za monografię *Opieka i samopomoc społeczna w Warszawie 1939–1945. Stołeczny Komitet Samopomocy Społecznej i Warszawskiej Agendy RGO* (PWN); Stefan Krzysztof Kuczyński – za monografię *Herb Warszawy* (PIW); zespół: Jan Górski oraz Tomasz Abramek, Henryk Mrowiec, Zygmunt M. Stępiński, Hanna Szwanowska – za wydawnictwo źródłowe *Odbudowa Warszawy w latach 1944–1949. Wybór materiałów i dokumentów* (PWN); Kazimierz Moczarski (pośmiertnie) – za książkę *Rozmowy z katem* (PIW)³⁹.

XIV Doroczne Spotkanie Varsavianistów poświęcono prasie warszawskiej dawniej i współczesnej. Spotkanie miało miejsce 20 czerwca 1979 roku, w Domu Dziennikarza w Zaborowie. Do stałych organizatorów spotkań dołączyło Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich. W czasie sesji wiceprezydent Warszawy Michał Szymborski, w obecności przedstawicieli środowiska naukowego i kulturalnego wręczył dyplomy honorowe m.in.: prof. Stanisławowi Lorentzowi za całokształt badań nad historią kultury Warszawy, Komitetowi Redakcyjnemu „Rocznika Warszawskiego” pracującego do 1973 roku pod kierunkiem Stanisława Herbsta, a w roku 1979 w składzie: Aleksander Gieysztor, Józef Kazimierski, Konrad Zawadzki, Barbara Grochulska, Ryszard Kołodziejczyk, Andrzej Ryszkiewicz. Nagroda dla Redakcji „Rocznika Warszawskiego” była przyznana z okazji wydania piętnastego tomu tego czasopisma przez PIW⁴⁰. Referaty wygłosili dr hab. Konrad Zawadzki – „Prasa warszawska do 1831 roku”, doc. dr hab. Andrzej Paczkowski – „Ogólne kierunki rozwoju prasy codziennej w Warszawie 1831–1939”. Do dyskusji wprowadził red. Michał Wojewódzki wygłaszając referat „Warszawa w prasie współczesnej”. Hanna Szwanowska przedstawiła komunikat „Skarpa Warszawska – źródło do dziejów odbudowy stolicy”⁴¹. Zarówno w referatach, jak i w dyskusji podkreślano rytm rozwoju prasy związany z warunkami politycznymi, ekonomicznymi i społecznymi, przedstawiono także proces specjalizacji i coraz szerszego zasięgu tematów poruszanych przez czasopisma⁴². W samej dyskusji wypowiedzieli się: dr Marek Kwiatkowski, prof. Marian M. Drozdowski, dr Ryszard Kalinowski, dr hab. Barbara Grochulska, dr Andrzej Notkowski, doc. dr hab. Janina

³⁹ „Trybuna Ludu” 1978, nr 126, s. 9. „Życie Warszawy” 1978, nr 126, s. 11.

⁴⁰ A. Więcek, *XIV Doroczne Spotkanie Varsavianistów w Zaborowie*, „Kronika Warszawy” 1980, nr 1, s. 226–231. „Stolica” 1979, nr 26, s. 11.

⁴¹ Archiwum Stanisława Lorentza (ASL), [MNW DEP]: (1118), s. 26. Zaproszenie na sesję varsavianistyczną.

⁴² „Trybuna Ludu” 1979, nr 164, s. 4.

Żurawicka. Szczególnie dużo miejsca poświęcono sprawom rozwiązań metodologicznych jakie zastosowali w swoich referatach Konrad Zawadzki i Andrzej Paczkowski. Podkreślano, iż rozwiązania owe narzucił głównie stan źródeł do poszczególnych okresów historii prasy warszawskiej. Jako bardzo ważne zagadnienia potraktowano także czynniki społeczne, polityczne i kulturowe, wyznaczając momenty przyspieszenia rozwoju oraz regresów ilościowych czasopiśmiennictwa stołecznego. Trzecim z najważniejszych problemów, jakie wyłoniły się w czasie dyskusji nad referatami, było określenie roli Warszawy wśród pozostałych krajowych ośrodków prasowo-wydawniczych. Zwracano tu uwagę, że w związku z podziałami rozbiorowymi istniało na ziemiach polskich kilka centrów prasowych niemal dorównujących znaczeniem Warszawie⁴³.

„Warszawa Powstania Listopadowego w ideologii i kulturze Polski XIX wieku” to temat XV Doroczne Spotkanie Varsavianistów, które w dniu 16 czerwca 1980 roku odbyło się w Nieborowie. Spotkanie poprowadzili prof. Stanisław Lorentz prezes ZG TPW i prof. Andrzej Wyczański prezes TMH. Referaty wygłosili: doc. Stanisław Kalemba, prof. Alina Witkowska, prof. Witold Rudziński, Krzysztof Załęski⁴⁴. Organizatorzy spotkania przyznali dyplomy honorowe za najlepsze varsaviana okresu 1979–1980, które otrzymali: Andrzej Zahorski za całokształt prac badawczych nad dziejami Warszawy, a w szczególności za książkę *Ignacy Wyssogota Zakrzewski – prezydent Warszawy*; Marian Fuks za *Prasę żydowską w Warszawie na przełomie epok*; Marian Gajewski za *Zarys historyczny urzędzeń komunalnych Warszawy*; Roman Jasiński za pracę *Muzyka w Warszawie na przełomie epok*; Halina Lileyko za katalog *Srebra warszawskie w zbiorach Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*; Jerzy Tomaszewski za album *Epizody Powstania Warszawskiego* oraz Żanna Kormanowa, Józef Kazimierski, Ryszard Kołodziejczyk, Halina Rostkowska i Aleksandra Więcek za redagowanie materiałów z sesji popularnonaukowych poświęconych Warszawie, m.in. za tom *Kultura Warszawy*⁴⁵. Po południu odbył się występ artystów scen warszawskich, na którym zaprezentowane były teksty Stanisława Wyspiańskiego i Juliusza Słowackiego oraz muzyka Fryderyka Chopina i Stanisława Moniuszki⁴⁶.

XVI Doroczne Spotkanie Varsavianistów odbyło się tym razem po sezonie urlopowym 28 września 1981 roku w gościnnym Muzeum Rolnictwa

⁴³ „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, nr 19, s. 145–146.

⁴⁴ „Kronika Warszawy” 1980, nr 4, s. 126. „Życie Warszawy” 1980, nr 143, s. 2.

⁴⁵ „Trybuna Ludu” 1980, nr 163, s. 4.

⁴⁶ Ł. Kądziela, *Obchody 150 rocznicy Powstania Listopadowego*, „Kronika Warszawy” 1981, nr 4, s. 154.

w Ciechanowcu. Podczas debaty dyskutowano o „Środowisku naturalnym Warszawy”. Obradom współprzewodniczyli prof. Andrzej Wyczański i inż. arch. Stanisław Jankowski. W drugiej części spotkania wręczono dyplomy honorowe za najlepsze varsaviana roku 1980/1981, m.in. za całokształt twórczości oraz z okazji 70. rocznicy urodzin dyplom otrzymał Juliusz W. Gomulicki⁴⁷. Ponadto dyplomy honorowe otrzymali Stefan Kieniewicz, Maria Wawrykowa, Ireneusz Ichnatowicz, Barbara Grochulska, Jerzy Skowronek, Irena Tessaro-Kosimowa, Ludwik Hass, Ruta Sakowska, Maciej Kwiatkowski i Stanisław Midzio⁴⁸.

W Sali Rady Zamku Królewskiego w Warszawie, w dniu 18 października 1982 roku odbyło się XVII Doroczne Spotkanie Varsavianistów, tym razem poświęcone warszawskim zabytkom. Otwierając je, prof. Andrzej Wyczański, prezes Towarzystwa Miłośników Historii, stwierdził, iż głównym organizatorem było Towarzystwo Przyjaciół Warszawy, któremu pomógł w organizacji spotkania Wydział Kultury Urzędu m.st. Warszawy. Obrady poprzedziło wręczenie przyznanych na posiedzeniu w dniu 21 czerwca 1982 roku wyróżnień za najlepsze varsaviana 1981/1982. Wyróżnienia te otrzymali: prof. Stanisław Lorentz za wspomnienia wydane w książce Roberta Jarockiego *Rozmowy z Lorentzem*; redaktor Robert Jarocki za książkę *Rozmowy z Lorentzem*; prof. Jan Zachwatowicz za całokształt swojej działalności z okazji wydania wyboru prac; Piotr Stachiewicz za książkę *Parasol. Dzieje oddziału do zadań specjalnych Komendy Głównej AK*; Stanisław Jankowski za książkę *Z fałszywym ausweisem w prawdziwej Warszawie. Wspomnienia z lat 1939–1945*; Adolf Rudnicki za książkę *Rogaty warszawiak*; Wiesław Majewski za publikację *Grochów 1831*; dr Andrzej Biernat i Barbara Biernatowa za inwentaryzację i opracowanie wydawnictwa *Cmentarz Powązkowski w Warszawie. Materiały inwentaryzacyjne, t. 1*⁴⁹. Otwierając spotkanie, prof. Aleksander Gieysztor poruszył problemy dotyczące autentyczności i wiarygodności zabytków, idee odtwarzania, podkreślając przy tym rolę historyzmu w kulturze polskiej⁵⁰. Opowiedział się konsekwentnie za odtworzeniem – rekonstrukcją budowli w ich udokumentowanych formach zewnętrznych przy użyciu całego współczesnego aparatu technicznego i materiałowego, tworzącego „materię nośną” dla zrekonstruowanej formy⁵¹. Referat – „Walka o zabytki

⁴⁷ Ł. Kądziela, *XVI Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1982, nr 3–4, s. 234.

⁴⁸ „Express Wieczorny” 1981, nr 189, s. 2.

⁴⁹ D. Gawinowa, *XVII Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1982, nr 2, s. 158.

⁵⁰ D. Gawinowa, op. cit., s. 158.

⁵¹ „Ochrona Zabytków” 1983, nr 36/1–2, s. 148.

Warszawy” wygłosił m.in. Juliusz Wiktor Gomulicki⁵², poruszając problemy zabytków i zespołów zabytkowych w granicach przedwojennego Śródmieścia Warszawy oraz walkę o ich ochronę w latach minionych i sytuację obecną⁵³. Zwrócił uwagę, iż ubóstwo Warszawy w obiekty zabytkowe ma swoje źródła w całym splocie działań w okresie XIX i XX wieku, a zachowane zabytki, choć nie zawsze najwybitniejszej klasy, zasługują dziś na szczególną ochronę⁵⁴. Profesor Gomulicki doskonale wiedział, że każdy ocalały zabytek warszawski ma wielokrotnie większą wagę dla warszawiaka niż o wiele cenniejszy zabytek Rzymu, Londynu czy Paryża dla rzymianina, londyńczyka, paryżanina. „My musimy jak najstaranniej chronić nawet takie obiekty, które należą do trzeciej czy czwartej klasy zabytkowej, ponieważ tracąc je utracilibyśmy również znaczną część osobliwej tożsamości Warszawy. Tożsamości tak drogiej sercu prawie każdego starszego warszawiaka, który jej specyfikę przekazuje następnie swoim dzieciom, i wnukom, a także warszawiakom nowo kreowanym, przybyłym do stolicy ze wszystkich prawie stron naszego kraju”⁵⁵.

Temat – „Zabytkowe śródmieście Warszawy w perspektywie lat najbliższych” przedstawił w swym referacie prof. Piotr Biegański, pierwszy po wojnie Konserwator Warszawy, nawiązując do trudnych lat odbudowy zabytków ocenionej pozytywnie i ukoronowanej wpisem historycznego Starego Miasta na listę światowego dziedzictwa UNESCO⁵⁶. Jako pierwszy w dyskusji zabrał głos dr Wojciech Fijałkowski, nawiązując do referatu prof. Piotra Biegańskiego, podkreślał, że zachodzi konieczność uporządkowania wielu placów i ogrodów oraz należy ocalić resztki założenia rezydencjonalnych Ursynowa i Morysina, a także udostępnienia społeczeństwu Natolina⁵⁷.

Referując zagadnienia konserwacji kamienic czynszowych z końca XIX i początków XX wieku, które dopiero w połowie lat siedemdziesiątych uznano za zabytki Janusz Sujecki z TPW podkreślił, że w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych wiele z tych obiektów rozebrano, wiele w czasie remontów utraciło dawny wystrój poprzez zbijanie zdobień, balkonów. Apelował także o stworzenie planu rewaloryzacji obiektów, którym powinny być

⁵² K. Krzyżakowa, *Spotkanie varsavianistów*, „Stolica” 1982, nr 35, s. 8–9. J. Kasprzycki, *W poszukiwaniu utraconego czasu*, „Życie Warszawy”, 1982, nr 243, s. 8.

⁵³ D. Gawinowa, op. cit., s. 158.

⁵⁴ „Ochrona Zabytków” 1983, nr 36/1–2, s. 148.

⁵⁵ Fragmenty referatu wygłoszonego w dniu 18 października 1982 roku przez prof. Juliusza W. Gomulickiego na XVII Dorocznym Spotkaniu Varsavianistów. „Stolica” 1982, nr 40/41, s. 4–5.

⁵⁶ „Stolica” 1982, nr 35, s. 8–9.

⁵⁷ D. Gawinowa, op. cit., s. 158.

zainteresowane władze miasta, by ocalałe kamienice odpowiednio zabezpieczyć. Zorganizowany w listopadzie 1981 roku Związek Ochrony Zabytków Secesji w Warszawie przy Zarządzie Głównym Towarzystwa Przyjaciół Warszawy przeprowadził spis zagrożonych obiektów, podjęto dzięki społecznikom prace zabezpieczające i wymagające niewielkich nakładów remonty, malowanie bram, zakładanie starych ocalałych balkonów w kamienicy np. przy ul. Rutkowskiego⁵⁸.

O roli zabytków w rozwoju i utrzymaniu stołecznej funkcji miasta mówił prof. Marian Marek Drozdowski. Przypomniął działalność Komitetu Obywatelskiego ds. Gmachów Publicznych i symboliczną rolę zabytków, docenioną szczególnie po odzyskaniu niepodległości⁵⁹. Na zakończenie sesji prof. Juliusz W. Gomulicki stwierdził, że „mówienie z potrzeby serca rzeczy gorzkie i krytyczne uświadamiają, jak wiele jest do zrobienia i ile potrzeba społecznego zainteresowania i entuzjazmu”⁶⁰.

Pracujący od kilku miesięcy w ramach rocznego wyjazdu nad planem rozwoju miasta Nicosia, gdzie prasa polska docierała ze znaczącym opóźnieniem, inż. arch. Stanisław Jankowski przewodniczący Komisji Rozwoju Miasta i członek Zarządu Głównego TPW dowiedział się z „Życia Warszawy” o przyznanej mu nagrodzie „Polityki” 1982 w dziedzinie pamiętników i wspomnień. Nagrodę tę otrzymał za książkę, która została wcześniej uznana za najlepsze varsavianiana 1981/1982 – *Z fałszywym ausweisem w prawdziwej Warszawie. Wspomnienia z lat 1939–1945*. Stanisław Jankowski piękną nagrodę polecił przekazać do dyspozycji Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, a jak pisał w swoim liście, gdyby Komitet ten już nie działał prosił o przekazanie funduszy do dyspozycji Prymasa Polski na cele charytatywne⁶¹.

XVIII Doroczne Spotkanie Varsavianistów, odbyło się 26 września 1983 roku w zabytkowym pałacu w Falentach, użytkowanym przez Instytut Melioracji i Użytków Zielonych. Sympozjum rozpoczęto wręczeniem dyplomów honorowych autorom najlepszych książek o tematyce warszawskiej, a wydanych w latach 1982–1983. Dyplomy przyznane przez Towarzystwo Miłośników Historii, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy i Wydział Kultury i Sztuki Urzędu m.st. Warszawy wręczono: Stanisławowi Broniewskiemu za książkę *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*; Leonardowi Dubackiemu i Bog-

⁵⁸ Ibidem, s. 159. Obecnie powrócono do nazwy ulicy Chmielnej.

⁵⁹ Ibidem, s. 160.

⁶⁰ (ASL), [MNW DEP]: (1119), s. 127.

⁶¹ ATPW, Teczka – Komisja Rozwoju Miasta. Kopia listu Stanisława Jankowskiego skierowana do Redakcji Tygodnika „Polityka”. Nicosia, 19 stycznia 1983 roku.

danowi Gadomskiemu za *Tramwajarze warszawscy wczoraj i dziś*; Wiesławowi Gołębockiemu i Karolowi Mórańskiemu za *Warszawa – przewodnik turystyczny*; Markowi Kwiatkowskiemu za publikację *Stanisław August – król architekt*; Kazimierzowi Malinowskiemu za *Żołnierze łączności walczącej Warszawy*; Teresie Prekerowej za książkę *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1942–1945*; Zofii Zbyszewskiej za *Ministerstwo polskiej biedy. Z dziejów Towarzystwa Opieki nad Więźniami PATRONAT w Warszawie 1909–1944*. Głównym tematem sympozjum była „Rodzina Warszawska”, jej rys historyczny i socjologiczny⁶². Próbę rekonstrukcji przeciętnej rodziny mieszczańskiej Starej Warszawy w wieku XVII przedstawiła Maria Sierocka-Pośpiech na podstawie ksiąg metrykalnych parafii św. Jana. Domniemany model rodziny z terenu parafii św. Krzyża w wieku XVIII przedstawił Cezary Kułko. Charakterystyki wybranych rodzin bogatego mieszczaństwa w XIX wieku, jak rodziny Steinkellerów, Blochów, Hoesicków i Lewentalów przedstawił prof. Ryszard Kołodziejczyk. Referat na temat trudnej sytuacji rodziny robotniczej na przełomie wieków XIX i XX zreferowała doc. dr Anna Żarnowska. Żywo dyskutowano nad referatem prof. Mariana M. Drozdowskiego o rodzinie w Warszawie międzywojennej i nad „Problemem dziedzictwa tradycji w rodzinach współczesnych” dr Mirosławy Grabowskiej. Potrzebę opracowania naukowego mówiącego o sytuacji rodziny warszawskiej w okresie okupacji wskazali Lesław Bartelski i prof. Krzysztof Dunin-Wąsowicz⁶³.

Nad tematem „Place Warszawy” dyskutowano podczas XIX Dorocznego Spotkania Varsavianistów, 5 listopada 1984 roku w sali widowiskowej warszawskiego Ośrodka Kultury przy ul. Elektoralnej. Zwyczajowo już na spotkaniu varsavianistów zostały wręczone honorowe dyplomy za najlepsze varsaviana opublikowane w okresie od czerwca 1983 do czerwca 1984. Laureatami zostali: Stanisław Szenic, nagrodzony za dzieło *Cmentarz Powązkowski. Zmarli i ich rodziny, tom 1–3 za lata 1790–1918* (PIW), Sylwester Braun „Kris” – nagrodzony za album *Reportaże z Powstania Warszawskiego* (KAW), Ryszard Kołodziejczyk – autor monografii *Jan Bloch 1836–1902* (PIW); Zofia Zawadzka, Anna Zawadzka – za książkę *Pełnić służbę ... Z pamiętników i wspomnień harcerek Warszawy 1939–1945* (PIW), Jerzy Waldorff – nagrodzony za wspomnienia *Czarne owoce dla Apolla* (Wyd. Literackie), Jerzy Lileyko – autor monografii *Zamek warszawski – rezydencja królewska i siedziba władz Rzeczypospolitej 1569–1763* (Ossolineum), Tomasz Szarota – autor monografii *Stefan Rowecki Grot* (PWN); Andrzej Karpiński autor monografii *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku* (PWN) oraz Wojciech Herbczyński za

⁶² „Express Wieczorny” 1984, nr 42, s. 2.

⁶³ „Stolica” 1983, nr 44, s. 2.

książkę *W dawnych cukierniach i kawiarniach warszawskich*. Podczas dyskusji, głos w imieniu Towarzystwa Przyjaciół Warszawy zabrał Juliusz Wiktor Gomulicki, który mówił m.in. o rankingu i znaczeniu placów warszawskich, w tym o placu Saskim i innych⁶⁴.

Jubileuszowa sesja varsavianistów – pod hasłem „Zieleń Warszawy”, odbyła się w dniu 7 października 1985 roku. XX Doroczne Spotkanie Varsavianistów, któremu przewodniczył prof. Juliusz Wiktor Gomulicki miało miejsce w Starej Pomarańczarni Łazienek Królewskich⁶⁵. Sesję otworzył prof. Andrzej Wyczański prezes Oddziału Warszawskiego TMH, przemówienie powitalne wygłosił prezydent Warszawy gen. M. Dębicki, który podkreślił dorobek i znaczenie sesji varsavianistycznych, przypomniał koncepcje regulacji Warszawy prezydentów Sokratesa Starynkiewicza i Stefana Starzyńskiego, uwzględniające zieleń w urbanistyce miasta. Prezydent Warszawy podkreślił rolę Towarzystwa Miłośników Historii i Towarzystwa Przyjaciół Warszawy w działaniach zmierzających do ochrony środowiska naturalnego i dbałości o zabytki miasta. Na sesji wręczono dyplomy honorowe autorom najwybitniejszych prac varsavianistycznych, które ukazały się w 1984/1985 roku⁶⁶. W dyskusji głos zabrał m.in. prof. Juliusz W. Gomulicki, zwracając uwagę, że zieleń można traktować w bardzo różnych aspektach. Wskazał na rolę zieleni w kształtowaniu wyobraźni i rozbudzaniu wrażliwości ludzkiej. Zieleń w wielkim mieście jest jak oaza wśród kamiennej pustyni. Przypomniał pisarzy doceniających rolę i znaczenie zieleni w życiu człowieka – Stanisława Balińskiego, Stanisława Wyspiańskiego, swojego ojca Wiktora Gomulickiego, Stefana Żeromskiego, Jarosława Iwaszkiewicza, a także działalność prezydenta Stefana Starzyńskiego na rzecz zwiększania terenów zielonych w Warszawie i upiększaniu miasta⁶⁷. Natomiast inż. arch. Stanisław Jankowski skoncentrował uwagę na trzech aspektach zieleni miejskiej – zieleni dnia powszechnego, spontanicznej i niedocenionej. Podkreślał w swoim wystąpieniu o odpowiedzialności za zieleń, z którą mamy codzienny kontakt, jak trawniki, zieleńce, drzewa, niszczone systematycznie przez człowieka. Zieleń, którą określał spontaniczną, przeciwstawia się monotonii wielkich bloków mieszkalnych. Przypomniał również o podjętych inicjatywach społecznych na rzecz zieleni w mieście, m.in. o konkursie na najładniejsze ukwiecone balkony „Warszawa w kwiatach”, działalność społecznych opiekunów zieleni, ochronę zabytków przyrody. W panoramie miasta istnieje

⁶⁴ „Stolica” 1984, nr 49, s. 20–21.

⁶⁵ „Życie Warszawy” 1985, nr 235, s. 6.

⁶⁶ B. Poznańska, *XX Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1986, nr 1–2, s. 240.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 243.

je także zieleń, którą określił, jako niedocenioną, nietkwiącą w świadomości warszawiaków. Zaliczył do niej „naskarpowy” pas zieleni, nazywany umownie traktem czterech kładek, a rozciągający się od pomnika Fryderyka Chopina po Uniwersytet Warszawski⁶⁸. W dyskusji wskazano na brak przedstawicieli Towarzystwa Miłośników Historii i Towarzystwa Przyjaciół Warszawy w pracach i podejmowanych inicjatywach przez Biuro Planowania Rozwoju Warszawy⁶⁹.

22 czerwca 1987 roku, w Domu Sztuki na Ursynowie odbyło się XXI Doroczne Spotkanie Varsavianistów na temat „Od jurydyk do współczesnych dzielnic Warszawy”⁷⁰. Sesję otworzył prof. Stanisław Lorentz prezes Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, przypominając wieloletnią tradycję spotkań varsavianistycznych, zaś samym obradom przewodniczył prof. A. Ajnenkiel prezes Towarzystwa Miłośników Historii. Honorowe dyplomy za najlepsze varsaviana 1985–1986 wręczył prof. Andrzej Wyczański przewodniczący jury nagród varsavianistycznych. „Honorowy dyplom” otrzymali: prof. Stanisław Lorentz – *Walka o Zamek 1939–1980* (Wydawnictwo Zamek Królewski w Warszawie, 1986); Roman Jasiński – *Koniec epoki. Muzyka w Warszawie (1927–1939)* (PIW, 1986); Mariusz Karpowicz – *Piękne nieznanym* (PIW, 1986); Krystyna Lejko – *Warszawa w obiektywie Konrada Brandla* (PWN, 1986); Jerzy Lileyko – *Życie codzienne w Warszawie za czasów Wazów* (PIW, 1984); Roman Loth – *Na rogu świata i nieskończoności. Wspomnienia o Franciszku Fiszerze* (PIW, 1985) oraz Irena Orlewiczowa zasłużona redaktorka varsavianów PIW-u, za przygotowanie do druku pracy Józefa Sigalina *Warszawa 1944–1980. Z archiwum architekta*⁷¹. Wśród prelegentów, swój referat przedstawił prof. Marian M. Drozdowski na temat „Dzielnic Warszawy w latach 1915–1939”. Na zakończenie swojego wystąpienia prof. Drozdowski przedstawił wizje wielkich nowych urbanistycznych rozwiązań powstałych w okresie prezydentury Stefana Starzyńskiego, jak budowa dzielnicy reprezentacyjnej, idea uregulowania Wisły, uporządkowania Powiśla i Czerniakowa, integracja Pragi i wiele innych śmiałych rozwiązań urbanistycznych⁷². Podczas sesji wypowiedział się także Jan Berger z TPW Oddział Grochów, omawiając rozwój Pragi do 1916 roku. Przypomniał również plany regulacji Pragi z XIX wieku i powiązanie Warszawy lewo- i prawobrzeżnej⁷³.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ B. Poznańska, *Sprawozdanie z XXI Dorocznego Spotkania Varsavianów*, „Kronika Warszawy” 1988, nr 2, s. 201.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

Głos zabrał także przedstawiciel Towarzystwa Przyjaciół Warszawy Oddział Bródno⁷⁴ – omówił on historię grodziska na Bródnie, będącego najstarszym grodziskiem na terenie Warszawy, przedstawił inicjatywy Oddziału w zakresie porządkowania terenu, prac konserwatorskich⁷⁵. Zgłoszono w trakcie sesji postulat konieczności prowadzenia badań traktujących o dziejach dzielnic, jurydyk warszawskich i prac zmierzających do ratowania specyficznych cech historycznych poszczególnych dzielnic Warszawy, zauważono, że w przygotowaniu jest monografia Saskiej Kępy opracowana przez prof. Marianna M. Drozdowskiego⁷⁶.

XXII Doroczne Spotkanie Varsavianistów na temat „Budownictwo zabytkowe regionu warszawskiego”, odbyło się 19 września 1988 roku w pałacu Radziwiłłów w Starej Wsi k. Węgrowa⁷⁷. Dyplom honorowy otrzymała m.in.: Alina Kowalczykowa za książkę *Warszawa romantyczna*, uznaną za wybitną pozycję wśród varsavianów okresu 1987–1988⁷⁸. Podczas spotkania referaty wygłosili: inż. arch. Feliks Ptasiński, Konserwator Zabytków m. st. Warszawy – „Aktualne problemy konserwatorskie w regionie warszawskim”; dr Izabela Galicka i Hanna Sygietyńska – „Z zagadnień zabytkowej architektury okolic Warszawy – rezydencje, obiekty sakralne”; Ewa Wartalska – „Zabytkowe budownictwo gospodarcze regionu warszawskiego”⁷⁹.

W Archiwum Akt Dawnych, w dniu 21 listopada 1989 roku odbyło się XXIII Doroczne Spotkanie Varsavianistów, podczas którego wręczono dyplomy honorowe za rok 1988/1989 i całokształt prac. Nagrody otrzymali: Eugeniusz Szulc za badania nad historią ewangelików warszawskich, a w szczególności za książkę *Cmentarz Ewangelicko Augsburgski w Warszawie. Zmarli i ich rodziny*; Władysław Jewsiewicki za prace filmowe i fotograficzne dokumentujące Powstanie Warszawskie, a zwłaszcza za książkę *Powstanie Warszawskie 1944 roku okiem polskiej kamery*; Robert Bielecki za monografię *Gustaw i Harnaś – dwa powstańcze bataliony*; Michał Gernberg za opracowanie wydawnictwa źródłowego *Pamiętniki z getta. Fragmenty i rejestry* oraz Irena Michalina Walicka, siostra sakramentka za książkę *Kościół Sakramentek w Warszawie – Pomnik zwycięstwa pod Wiedniem*⁸⁰. Spotkanie poświęcone było także nazwom ulic stolicy. O dawnych i obecnych ulicach mówił m.in. prof. Juliusz W. Gomulicki. Na podkreślenie zasługuje jeszcze jeden fakt, iż od 1982 roku

⁷⁴ W sprawozdaniu nie wymieniono nazwiska.

⁷⁵ B. Poznańska, op. cit., s. 205.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ ASL, [MNW DEP]: (1121), s. 127, zaproszenie.

⁷⁸ Ibidem, dyplom.

⁷⁹ Ibidem, zaproszenie.

⁸⁰ „Kronika Warszawy” 1991, nr 1–4, s. 150.

członkowie Komisji Historycznej przy Zarządzie Głównym Towarzystwa Przyjaciół Warszawy wchodziłi w skład Komisji Kwalifikacyjnej przy Muzeum Historycznym m.st. Warszawy⁸¹. Jej zadaniem było przedstawienie opinii dla władz miasta o celowości wydania drukiem publikacji varsavianistycznych przez Państwowy Instytut Wydawniczy, a które były finansowane przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu m.st. Warszawy⁸². W skład Komisji z ramienia Towarzystwa Przyjaciół Warszawy wchodziłi prof. Juliusz W. Gomułicki, prof. Janusz Durko, Kazimiera Kartasińska była wiceprezydent Warszawy, dr Józef Kazimierski dyrektor Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, Maria Roerichowa wieloletnia dyrektor Wydziału Kultury Urzędu m.st. Warszawy i sekretarz ZG TPW Aleksandra Więcek⁸³.

Od 1967 roku odbywały się także spotkania poświęcone przeszłości, teraźniejszości i przyszłości poszczególnych dzielnic Warszawy oraz problemów jej współczesności. W sesjach tych brali udział przedstawiciele Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, naukowcy, działacze społeczni i polityczni. Plonem tych spotkań były wydane publikacje poświęcone dzielnicom Żoliborz, Praga, Mokotów, Ochota, Wola i Śródmieście. W 1970 roku opublikowane zostały przez wydawnictwo „Książka i Wiedza” zebrane referaty z sesji w książce *Żoliborz. Wczoraj, dziś, jutro* pod redakcją Joanny Zahorskiej. Państwowy Instytut Wydawniczy wydał książkę *Dzieje Pragi* pod red. J. Kazimierskiego, R. Kołodziejczyka, Ż. Kormanowej, H. Rostkowskiej. Książka zawiera sesyjne materiały, pełne teksty referatów stanowiących przeważnie rezultat własnych badań naukowych autorów, ponadto zawarte są w niej komunikaty. Trwałym dorobkiem sesji i wystawy z 1972 roku jest książka *Dzieje Ochoty*. Całość materiałów z sesji zorganizowanej w 1973 roku została opublikowana w książce *Dzieje Woli* przygotowanej przez Redakcję Varsavianów Państwowego Wydawnictwa Naukowego. Dzielnicą Śródmieście była ostatnią, która w wyniku sesji otrzymała swoją monografię w 1974 roku – *Dzieje Śródmieścia*.

Grono wybitnych historyków, historyków sztuki, muzealników, a przede wszystkim varsavianistów skupionych w Towarzystwie Przyjaciół Warszawy, prowadziło badania w swoich macierzystych instytucjach naukowych. Przeprowadzono tam wiele kwerend, naukowcy ci zgromadzili ogromny materiał, który posłużył następnie do wydania wielu publikacji naukowych poświęconych Warszawie. Możliwość zorganizowania spotkań varsavianistycznych da-

⁸¹ J. Durko, Muzeum Warszawy i jego współtwórcy w mojej pamięci 1951–2003, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 2008, s. 217.

⁸² ATPW, Teczka – Komisja Historyczna. Protokoły i opinie Komisji na temat varsavianów przygotowanych do druku.

⁸³ Ibidem.

ła szansę wielu wybitnym historykom – miłośnikom Warszawy na zrealizowanie czy dokończenie pracy naukowej w postaci wydanej publikacji. Zespół organizacyjny pracował bezinteresownie, społecznie. Niestety przyszły problem, działalność sesyjna została w pewien sposób zahamowana. Był to wieloletni, ogromny wysiłek środowiska naukowego, skupionego także w Towarzystwie Przyjaciół Warszawy. Do dnia dzisiejszego wydane i nagrodzone publikacje z tamtych lat są najważniejszymi książkami, które dotyczą historii stolicy. Obecnie nie tylko młode pokolenie naukowców bardzo często powołuje się w swoich pracach na te publikacje, a czytając je zwykli mieszkańcy miasta sięgają po te książki poznając bogatą historię stolicy.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Stanisława Lorentza (ASL), [MNW DEP]: (1118), s. 26; (1119), s. 127; (1121), s. 127.

Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (ATPW), Teczka – Imprezy Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i oddziałów od 1967 roku, cz. I; Imprezy organizowane przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawy i Oddziały od 1968 roku, zaproszenie, cz. II; Różne propozycje współpracy, cz. II; Komisja Rozwoju Miasta. Kopia listu Stanisława Jankowskiego skierowana do Redakcji Tygodnika „Polityka”. Nicosia, 19 stycznia 1983 roku; Teczka – Komisja Historyczna. Protokoły i opinie Komisji na temat warszawianów przygotowanych do druku.

Prasa

„Express Wieczorny” 1968, nr 142; 1973, nr 232; 1981, nr 189; 1984, nr 42.
„Kronika Warszawy” 1977, nr 4; 1980, nr 4; 1985, numer specjalny; 1991, nr 1–4.
„Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, nr 19.
„Ochrona Zabytków” 1983, nr 36/1–2.
„Stolica” 1967, nr 26; 1968, nr: 23, 26; 1971, nr 26; 1975, nr 27; 1979, nr 26; 1982, nr: 35, 40/41; 1983, nr 44; 1984, nr 49.
„Trybuna Ludu” 1978, nr 126; 1979, nr 164; 1980, nr 163.
„Życie Warszawy” 1968, nr 141; 1971, nr 223; 1973, nr 246; 1978, nr 126; 1980, nr 143; 1985, nr 235.

Publikacje

Berger J., *Dzieje Grochowa do 1916 r.*, „Rocznik Warszawski” 1967, t. 7.
Berger J., *Z dziejów Saskiej Kępy*, „Rocznik Warszawski” 1979, t. 15.
Drozdowski M.M., *Problematyka Warszawy w pracach Towarzystwa Miłośników Historii*, „Rocznik Warszawski” 1969, t. 9.

- Durko J., *Muzeum Warszawy i jego współtwórcy w mojej pamięci 1951–2003*, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 2008.
- Gawinowa D., *XVII Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1982, nr 2.
- Janowska I., *Karolina Beylin (13 IV 1899–3 V 1977)*, „Kronika Warszawy” 1978, nr 1.
- Kasprzycki J., *W poszukiwaniu utraconego czasu*, „Życie Warszawy”, 1982, nr 243.
- Kazimierski J., *Udział Towarzystwa Przyjaciół Warszawy w pracach i sesjach varsavianistycznych*, [w:] *Towarzystwo Przyjaciół Warszawy wczoraj, dziś, jutro*, praca zbiorowa, Volumen, Warszawa 1999.
- Kądziała Ł., *Obchody 150. rocznicy Powstania Listopadowego*, „Kronika Warszawy” 1981, nr 4.
- Kołodziejczyk R., *Stanisław Herbst*, „Kronika Warszawy” 1974, nr 1.
- Krzyżakowa K., *Spotkanie varsavianistów*, „Stolica” 1982, nr 35.
- Ławnik F., *Symposium varsavianistyczne*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 3.
- Poznańska B., *XX Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1986, nr 1–2.
- Poznańska B., *XIII doroczne spotkanie varsavianów w Warce*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 1.
- Poznańska B., *Sprawozdanie z XXI Dorocznego Spotkania Varsavianów*, „Kronika Warszawy” 1988, nr 2.
- Rdzanek I., *Symposium varsavianistów w Wilanowie*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 1.
- Stępiński Z.M., *Problemy odbudowy Warszawy. IX Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1975, nr 1.
- Szwankowska H., *Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie w latach 1945–1986*, „Kronika Warszawy” 1987, nr 1.
- Więcek A., *XIV Doroczne Spotkanie Varsavianistów w Zaborowie*, „Kronika Warszawy” 1980, nr 1.
- Więcek A., *Laureaci nagrody m.st. Warszawy za 1978 rok*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 3.
- Zalewska H., *Siódme Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1973, nr 1.